

Оригинални научни рад

УДК: 271.222(497.11)-676:271.222(470)"1945"

271.222(470)-732.4"1945"

271.222(470)-722.51 АЛЕКСИЈЕ I, РУСКИ ПАТРИЈАРХ"1945"

DOI: 10.5937/zrffp53-40679

УЧЕШЋЕ ДЕЛЕГАЦИЈЕ СРПСКЕ ЦРКВЕ У ИЗБОРУ РУСКОГ ПАТРИЈАРХА 1945. ГОДИНЕ И ДОЛАЗАК РУСКЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛАВИЈУ

Борис Ж. ФАЈФРИЋ¹

Епархија сремска

Црквена општина Батровци

¹ fajfric.orthodox@gmail.com

Рад примљен: 14. 10. 2022.

Рад прихваћен: 29. 6. 2023.

УЧЕШЋЕ ДЕЛЕГАЦИЈЕ СРПСКЕ ЦРКВЕ У ИЗБОРУ РУСКОГ ПАТРИЈАРХА 1945. ГОДИНЕ И ДОЛАЗАК РУСКЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛАВИЈУ

Кључне речи:

Руски патријарх;
сабор;
Српска црква;
Совјетски Савез;
СПЦ.

Сажетак. После смрти руског патријарха Сергија, одмах су започеле припреме за избор новог патријарха, у чему је доста помогла Влада Совјетског Савеза. За разлику од прошлог избора, на којем је Сергије изабран преко Синода и неколико епископа због ратног стања, овај пут је планирано да се изборни сабор одржи у пуном збору свих епископа, свештеника и мирјана. Такође, планирано је да се позову поглавари других православних цркава, међу којима је и Српска православна црква. Пошто је патријарх Гаврило био онемогућен да се одазове позиву, јер је био у заробљеништву и о њему се ништа није знало, на сабор је ишао његов тадашњи заменик митрополит скопски Јосиф Цвијовић и епископ нишки Јован Илић. Они су тада били сведоци јачању Руске цркве, у чему је помогла држава. Такође, Руска црква узвратила је посету Југославији.

Период владавине комунистичког режима у појединим деловима света оставио је ожиљак на оне који нису хтели да га прихвате. Поготово је од комунизма највише страдало хришћанство, у већини случајева помесне православне цркве. Од њих се највише издваја Руска православна црква, чији су јерарси и чланови били убијани зато што нису желели да се повинују идеологији која је била супротна православној вери, док су неки емигрирали у оне земље где још увек није завладао комунизам. У тадашњој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца деловала је Руска православна загранична црква,² састављена од јерараха који су емигрирали у нади да ће се поново вратити у своју земљу. Ипак, када је на тло тадашњег Совјетског Савеза крочила нацистичка нога и када се руски народ посветио одбрани земље, Руска црква није на то остала нема, него је позвала своје вернике да се одазову позиву државе и стану у њену одбрану. Црква је током рата издала посебну молитву за победу руске војске над немачком и приложила стотину рубаља за војнике. Када је Лењинград био опкољен, тадашњи лењинградски митрополит Алексије Симански са народом је живео на звонику Владимирске цркве и по другим храмовима. Управо због активног и преданог учешћа Руске цркве у одбрани и помоћи отаџбине, Јосиф Стаљин се захвалио на пожртвованости и званично прекинуо прогон Руске цркве, укинувши и неке законске одредбе против вере. Потом је покренут поступак за легализацију Руске цркве, на чему је највише радио Сергије Страгородски, тадашњи мјестобљуститељ Патријаршијског трона, да би се Црква ослободила тешких окова (Пантелич, 2021, стр. 61; Јовић, 2017, стр. 74–75).

За побољшање односа према РПЦ допринели су западни савезници – Велика Британија и САД. Поготово се за то zaloжио Теодор Рузвелт,

² По доласку комуниста на власт, који су покренули крвави обрачун са Црквом, око милион Руса монархиста напустило је своју земљу, међу њима и свештеници. Први скуп одржан је у мају 1919. године у Ставрupoљу на Кавказу, на коме се расправљало о будућем устројству. Своје боравиште су често мењали, док се коначно нису одомаћили у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, и то у Сремским Карловцима, где су одржали свој први сабор 21. новембра 1921. године (Поповић, 2009, стр. 139–148).

Учесће делегације Српске цркве у избору руског патријарха 1945. године и долазак Руске цркве у Југославију

председник Сједињених Америчких Држава, који је важио за верујућег човека. Он је још 1941. године, дакле, током напада Трећег рајха на СССР, послао свог изасланика Харимана, који је тада Стаљину показао забринутост због страдања православних хришћана и предложио да се односи побољшају (Шкаровский, 2010, стр. 283).

Иако на први поглед сама интервенција САД-а може да остави утисак мешања друге државе у унутрашње ствари СССР-а, Стаљину је ово погодно из више разлога. Првенствено му је људство било потребно у борби против нацистичког окупатора, а друго да ојача спољну политику по завршетку рата, у чему може доста да допринесе Руска црква. Наравно, то није сметало ни РПЦ, јер би тиме себе обновила, а истовремено и ојачала глобално међу помесним православним црквама. Зато је и био планиран Сверуски сабор, на којем би били позвани сви поглавари или представници помесних православних цркава, укључујући и дохалкидонске – Јерменска, Коптска, Етиопска и Сиријско-јаковитска, које ипак нису учествовале. Тим сабором би РПЦ показала своју доминантност, коју би признали и помоћу које би повратила под своју надлежност неких од православних цркава или епархија (Шкаровский, 2014, стр. 81–86).

Догађаји пре сабор

Када је већи део Совјетског Савеза ослобођен од Немаца, почела је постепена обнова земље, као и Руске цркве. Митрополит Сергије се у августу 1943. године вратио у Москву, да би већ 4. септембра био одржан састај између власти и Цркве, на којем је Стаљин одобрио молбу руског свештенства за избор руског патријарха, као и за отварање Академије и Семинарија. Изборни сабор за патријарха одржан је 8. септембра и на њему је за руског патријарха изабран митрополит Сергије Старогородски, док је устоличење било 12. септембра у Московско-богојављенском катедралном храму (Јовић, 2017, стр. 76–81). Држава се на челу са Стаљином највише залажила за обнову Руске патријаршије, како би се пред савезницима показао у бољем светлу (Пантелич, 2021, стр. 61). Због рата који је још увек трајао, начин избора патријарха није био као претходни – учешћем свих епископа. Зато је новог патријарха изабрао Руски свештени синод, уз учешће још неколико епископа. Због оваквог начина избора, изнете су примедбе на то да избор није био по канонима, али су оне неоправдане због ратног стања (*Гласник*, 1944, стр. 94). Ипак, Сергије није дуго био на патријаршијском трону, пошто је 15. маја 1944. године умро од последица излива крви у мозак. За мјестобљуститеља патријаршијског трона изабран је митрополит лењинградски Алексије Симански, а према завештању покојног патријарха (Јовић, 2017, стр. 83).

Већ у новембру 1944. године је одлучено да се сазове Велики помесни сабор на коме би био изабран нови руски патријарх. Одржан је Сабор руских епископа од 21. до 23. новембра 1944. године у Москви, а на њему је учествовало 39 епископа. Поред извештаја црквених просветних институција, једногласно је донета одлука да се 31. јануара 1945. године одржи Руски помесни сабор, на коме би учествовали сви епископи Руске цркве, представници свештенства и световњака, а поводом избора новог руског патријарха. Такође, одлучено је да се као почасни гости позову: васељенски патријарх Венијамин, патријарх антиохијски и целог Истока Александар III, патријарх александријски Христофор, патријарх јерусалимски и Грузије Тимотеј и патријарх-католикос Калистрат (*Гласник*, 1944, стр. 92).³ На том сабору се не би само бирао патријарх, него би се истовремено решавали и међуцрквени проблеми (*Гласник*, 1944, стр. 95).

Оно што треба узети у обзир јесте то да је већи део Русије био ослобођен од Немаца, док је у Европи и свету рат још увек трајао, али у корист Савезника. С друге стране, Руска црква добијала је велику подршку од државе и важила је за једну од највећих и најјачих православних помесних цркава. Управо су се због тога руске црквене општине писаним путем обратиле мјестобљуститељу Алексију да издејствује њихов повратак у отаџбину (*Гласник*, 1944, стр. 91). Статус оних који нису желели да се врате решила је Српска црква тако што им је дозвољавала да наставе са својим радом као и обично, с тим да буду под управом СПЦ до коначног решења између две цркве. Разлог овакве одлуке је то што су представници Руске православне заграничне цркве напустили земљу 7. септембра 1944. године, чиме је престао рад ове црквене организације (*Гласник*, 1945, стр. 94).

Позив за Српску православну цркву

Док је власт СССР-а однос према РПЦ поправљала, нова комунистичка власт у Југославији се према СПЦ односила дискриминаторски. Истина, у

³ Грузија је за време владавине руског цара Александра I Павловича (1801–1825) ушла у састав Руског царства, да би после неколико година Грузијска црква изгубила своју аутокефалност и дошла под јурисдикцију Руске цркве. На тај начин створена је Грузијска егзархија. По доласку комуниста и убиству царске породице 1917. године, одржан је Црквенонародни сабор у Мцхети, на којем је проглашена аутокефалност Грузијске цркве и за мјестобљуститеља патријаршијског трона постављен Леонид, епископ гуријско-мигрелски. На ову одлуку је с негодовањем реаговао Платон, тадашњи грузијски егзарх, сматрајући да је одлука неуставна, јер Сабор није одобрен од Синода Руске цркве. Исте године је изабран грузијски патријарх-католикос Кирион. Од 1917. до 1943. године били су прекинути односи између Грузијске и Руске цркве, да би се они обновили 1943. за време патријарха Сергија, а по наговору Стаљина, док је званично признање дошло после Другог светског рата (Поповић, 2009, стр. 253–256).

почетку су били доста обазриви и нису одмах почели са поступцима који би наштетили Српској цркви, свесни да међу народом ужива поштовање. Поједини представници власти одлазили су у Цркву на богослужења, веронаука се и даље одржавала у школама, али се све то доста обазриво чинило. Митрополит Јосиф Цвијовић није био задовољан доласком комуниста и то није покушавао да сакрије од својих сарадника, због чега није био омиљен код комуниста. Поједини поступци нове власти наговештавали су у којем ће правцу њихов однос према Цркви ићи – узурпација црквене имовине, забрана враћања свештеника у своје парохије без одобрених дозвола, постепено избацавање веронауке из школе указивало је на нови статус СПЦ (Радић, 2006, стр. 296–313).

У току прилагођавања нове власти, дана 28. децембра 1944. године, писмо од Руске цркве је дошло на адресу Београдске патријаршије,⁴ упућено патријарху Гаврилу Дожићу, у којем се позива као почасни гост да присуствује сабору чији рад је планиран за 31. јануар 1945. године. У писму је приметан хвалоспев владе Совјетског Савеза: „Наша Влада предузима све мере за подизање и развијање свих материјалних и духовних снага нашег народа. Она се односи са пуно благонаклоности и према нашем сабору“ (*Гласник*, 1945, стр. 1–2). Иначе, Москва тада још увек није знала за одсуство патријарха Гаврила (Пантелич, 2021, стр. 123).

Пошто се патријарх и даље налазио у заробљеништву, чиме је био спречен да узме учешће у раду Сабора, одлучено је да митрополит скопски Јосиф Цвијовић, иде као његов заменик. Митрополит је убрзо одговорио на писмо, у којем је прво говорио о судбини патријарха Гаврила:

„На жалост нашу, Српски патријарх Господин Гаврило још од априла прошле 1944. године преживљава мученички живот немачког заробљеника. После више него трогодишњег заточеништва у разним местима наше земље, немачка окупаторска власт је 14. септембра прошле 1944. године одвела Његову Светост Патријарха заједно са Његовим Преосвештенством Епископом жичким Господином Николајем у заточеништво негде у Немачку и ми до данас не знамо где је њихово боравиште.“ (*Гласник*, 1945, стр. 3)

У наставку писма, митрополит Јосиф обавештава да је Синод СПЦ прихватио позив, као и да је одређена делегација која ће ићи за Москву, а коју као представници Синода СПЦ чине његова маленкост епископ тимочки Емилијан Пиперковић и епископ нишки Јован Илић (*Гласник*,

⁴ Ово није први контакт Српске и Руске цркве током ратног дешавања. Митрополит Јосиф Цвијовић је послао писмо – не зна се о којој години је реч – упућено митрополиту веленском и литванском Сергију Воскресенском, у којем му честита Васкрс и извештава о стању СПЦ (Пантелич, 2021, стр. 82–83).

1945, стр. 3). Одређено је и десет представника из црквених установа Српске цркве: бан Добрица Матковић и адвокат др Глигорије Тадић, испред Патријаршијског управног савета, архимандрит др Филарет Гранић и протојереј Стеван Димитријевић, испред Православног богословског факултета, проф. др Драгомир Марић, испред вероучитеља средњих школа, протојереји Мирко Максимовић и Душан Васић, испред парохијског свештенства, као и протојереј Јевстатије Караматијевић и јереј Блажо Марковић, испред војног свештенства (Пантелич, 2021, стр. 129). На избор делегације утицао је Владо Зечевић, тадашњи министар унутрашњих послова, с намером да у рад укључи партизанске свештенике, као што су Караматијевић и Марковић (Радић, 2006, стр. 342).

Иако је у писму именована делегација, она није била коначна. Касније ће се избацити епископ Емилијан и протојереј Мирко Максимовић, док су их заменили старешина Храма Свете Тројица у Београду и професор богословије јеромонах Горазд Деклев (*Журнал Московской Патриархии*, 1945, стр. 31–32). Касније су придодати лекар др Туренков и економ Николај Никитина (Максимовић, 1945, стр. 20). На одабир имена било је извесних замерки, те су упућене жалбе. Неки су непримерено показали своје задовољство тако што су се јавно одрицали патријарха Гаврила (Јосиф, 2008, стр. 245).

Пућ за Москву

За Москву је делегација кренула 23. јануара 1945. године, полетевши авионом за Букурешт. У авиону је било толико хладно да је послуга била приморана да путницима подели крзнене покриваче. У Румунији су преноћили један дан. Оно што су тада приметили јесте да је Букурешт изгледао као да није осетио рат: „Пролазећи улицама града није могла приметити веће последице бомбардовања. Радње су биле отворене, излози су били препуни разне робе. Изгледало је да овај град није ни осетио ратне страхоте. Улицама креће се омладина. Аутомобили јуре главним улицама“ (Максимовић, 1945, стр. 20).

Сутрадан су наставили пут, а у авиону је поново било веома хладно, због чега је лекар Туренков непрестано обилазио путнике. Спустили су се у Кијев, где их је дочекао председник Федеративне владе Украјине Мануилски, као и остали делегати, укључујући и делегацију из Кијевске митрополије (Максимовић, 1945, стр. 20–21). Били су смештени у хотелу из којег је један део делегације обилазио град, због чега су домаћини негодовали, представљајући то као недисциплину. Непознат је разлог овакве реакције, али пошто су представници Српске цркве исказали чуђење због скупоће намирница и ствари (Јосиф, 2008, стр. 247), вероватно да је то

Учешиће делегације Српске цркве у избору руској патријарха 1945. године и долазак Руске цркве у Југославију

био разлог. Након ноћења, делегација је обишла Кијев и његове знамените храмове, да би сутрадан наставила пут за Москву (Максимовић, 1945, стр. 21–22).

Из Кијева су за руску престоницу кренули возом 25. јануара 1945. године и стигли сутрадан. На станици их је дочекао Јован, митрополит кијевски, са представницима Совјетске владе, док никог није било из југословенске амбасаде, што је њему веома засметало. Били су смештени у хотелу „Национал“ на Кремљу, где их је посетио Алексије, митрополит лењинградски. У истом хотелу су ноћиле делегације из других помесних цркава – Александрије, Антиохије, Јерусалима, Цариграда и Румуније. Такође, ту су боравили неки трговци из Италије и Бугарске, с којима је контакт успоставио јеромонах Горазд Деклев, због чега су му Руси замерили. Током боравка у хотелу, представници СПЦ разговарали су са делегатима других помесних цркава, посебно са патријархом александријским Христофором,⁵ који се интересовао за судбину српског патријарха Гаврила, па је чак и поделио неке информације о њему. Расправљало се и о скидању шизме са Бугарском црквом,⁶ која је тада била актуелна (Јосиф, 2008, стр. 249–250). Пошто су у Москву дошли пет дана пред Сабор, у слободно време су обилазили град, храмове, музеје, институте и слично (Максимовић, 1945, стр. 22–23).

Сверуски помесни сабор и избор новој патријарха

Као што је било и планирано, Сабор је са својим радом започео 31. јануара у Храму Васкрсења у Москви, у месту Сокољнице. Почасни гости из других православних цркава смештени су у средину храма, и то: патријарх александријски Христофор, патријарх антиохијски и целог Истока Александар III, патријарх – католикос Грузије Калистрат, представник Васељенске патријаршије митрополит циријски Германос, представник

⁵ У *Мемоарима* митрополита Јосифа стоји Никифор (Јосиф, 2008, стр. 250).

⁶ Реч је о тзв. Бугарској егзархији, која је настала као плод несугласица између Бугара и цариградског патријарха у XIX веку. Наиме, бугарски народ је затражио од Цариграда да за своје епископе постави Бугаре, а не Грке. Понуђена им је нека врста аутономије, али под јурисдикцијом Цариграда, што су одбили захтевајући да добију пуну самосталност. Ипак су од Порте 1870. године добили неку независност, па су све бугарске епархије уједињене у Бугарску егзархију, која је само формално била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије. Наравно, цариградски патријарх није прихватио овакву одлуку и додатно погоршало ионако тешку ситуацију, што је 1872. године довело до коначног раскола. До измирења између Бугарске цркве и Цариградске патријаршије дошло је после Другог светског рата 1945. године, када им је призната Егзархија, да би им 1953. године био признат степен патријархата (Поповић, 2011, стр. 274–303).

Јерусалимске патријаршије архиепископ севастијски Атинагора, представник Српске патријаршије митрополит скопски Јосиф, представник Румунске патријаршије епископ арцески Јосиф, као и остали епископи и свештеници који су били део делегација поменутих цркава. Они су седели у првом реду, док су у другом и трећем били руски архијереји. Присутан је био и представник Совјетске владе, Григорије Карпов, као и чланови Мандатне комисије. Сабор је званично отворио митрополит лењинградски Алексије, да би затим уследило хорско певање „Царе Небески“ и „Многољепствије“ за све архијереје (Максимовић, 1945, стр. 23).

Иако су представници помесних православних цркава заузимали почасно место, њихова улога била је само посматрачка (Јосиф, 2008, 254). Затим су уследила поздравна слова од свих делегација цркава и представника Совјетске владе. Обратио се и митрополит Јосиф, који је, између осталог, рекао:

„Ми смо крв крви ваше. Ми осећамо ударе срца вашег. Видео сам да је руски народ остао веран вери својих предака. Први руски војник кога сам сусрео рекао ми је: Моја ће се мати радовати да се борим за руски народ и Православље. Московски митрополит, митрополит Цамблук наш је човек, а тако исто Патријарх Јован који је за време Ивана Грозног радио око устројства ваше државе. Ми Срби остајемо до краја с вама. Свој чамац везали смо за ваш дреднот. Благодарим Совјетској влади што је дала могућност да се сјај руске душе објави целом свету. Господ Исус Христос да благослови руски народ.“ (Максимовић, 1945, стр. 24–25)

За записничаре Сабора изабрани су митрополит Питирим, Николај Крутицки и Н. Дрјанович. Поднет је и прочитан извештај о доприносу Руске цркве у одбрани отаџбине од нацистичке Немачке, да би потом уследила молитва за победу, чиме би завршило прво заседање Сабора (Максимовић, 1945, стр. 25–26).

Друго саборско заседање одржано је 2. фебруара. На почетку рада, члан Мандатске комисије Георгијевски саопштио је број чланова Сабора, као и њихове године старости, социјални положај и образовање, да би затим био поднет извештај о раду црквених просветних институција. Након тога, протојереј Колчицки прочитао је реферат о начину избора патријарха, а усвојен је 1944. године. Према њему, сваки епископ са својим епархијским представницима из реда свештеника и лаика бира патријарха. Гласање је кренуло од најмлађег до најстаријег архијереја. Потом је уследила пауза од 10 минута током које су се сви архијереји обукли у мантије, да би се прешло на гласање у коме је сваки епископ из своје епархије у име свештенства и верника дао глас за одређеног кандидата. Сви су једногласно изгласали митрополита лењинградског Алексија за

патријарха, који једини није гласао зато што је био изабран, док је за његовог заменика именован митрополит Николај Крутицки (Максимовић, 1945, стр. 26–27). Митрополит Јосиф је у својим *Мемоарима* написао да се унапред знало да ће он бити изабран за патријарха, да су чак неки из Југословенске владе навијали за њега:

„Ово се и пре избора осећало и донекле знало. Још у Кијеву то су нам говорили неки Руси, а на самом Сабору министар вера, Г. Карпов у поздраву Сабору намигнуо је кога треба изабрати за Патријарха. – Руси су послушно прихватили новорођенога Патријарха. – Доцније је и наш председник наше верске комисије свештеник Смиљанић изјавио пред руском делегацијом у Београду и рекао: да је Алексије Патријарх и наше, Српске Цркве; њему су следовали и још неки наши ’велики’ русофили из реда свештенства и лаика. Ово само с болом примећујем; – колико коме памет досеже, тако и говори! Главно је, да се некеме говори!“ (Јосиф, 2008, стр. 254–255)

По објави резултата, новог патријарха су одукли у љубичасту мантију. Затим се пригодном беседом обратио народу, док му је најстарији епископ предао грамату Сабора, да би уследило „Многољепствије“ и честитке (Максимовић, 1945, стр. 27).

Устоличење руског патријарха Алексија

Сутрадан су вршене припреме за устоличење новоизабраног патријарха. Уочи свечаног дана служено је бденије у Патријаршијском Богојављенском храму на коме су учествовали патријарси, митрополити, епископи, свештеници и ђакони. Певао је Катедрални хор са солистима Државне опере, међу којима је био и Иван Козловски, познати руски тенор. С обзиром на то да су служила свештена лица из других помесних цркава и са другог богослужбеног говорног подручја, јектеније су се узносиле на грчком, словенском и сиријском језику (Максимовић, 1945, стр. 28).

Сутрадан је извршена интронизација или устоличење. Свету литургију служили су сви патријарси и делегати других помесних цркава, док је началствовао новоизабрани патријарх Алексије. Пре литургије извршено је устоличење, када је новоизабраном патријарху митрополит кијевски и галички Јован предао патријаршијски кукољ, док му је митрополит критски Николај предао патријаршијски жезал. Потом је почела литургија, која је служена на три језика: словенском, грчком и сиријском. Литургији је одговарао Патријаршијски катедрални хор са 100 певача. На самом крају, катедрални протојереј Николај Колчицки прочитао је посланицу новоизабраног руског патријарха Алексија, упућену свештенству и верницима

Руске цркве. После прочитане посланице, патријарх Алексије одржао је беседу у којој је, између осталог, рекао:

„Црква Христова је грађевина, која води свој почетак од светих Апостола, и зидаће се она до краја века. И Православна Руска црква тај велики део Цркве Христове, која ужива једнаку част са апостолским престолима четворице источних патријараха, носи на себи црте и трагове утицаја светих основопологача и проповедника православне вере и неимара Цркве.“ (Максимовић, 1945, стр. 28–29)

Потом су уследили поздравни и честитке од патријараха, представника православних помесних цркава и владе СССР. Делегација Српске цркве поклонила је патријарху копију Мирослављевог јеванђеља, икону Светог Симеона Мироточивог и Светог Саве,⁷ уметничка дела иконописца Владимира Преодојевића.⁸ Тога дана је приређена вечера за све госте, на којој су биле и старешине свих храмова у Москви са представницима црквених општина. Током вечере се обратио александријски патријарх Христофор,⁹ излажући историју односа помесних цркава на Истоку и Русије, а Руску цркву представио је као заштитницу, исказујући наду да ће порастом утицаја Русије исто бити и са Источном црквом (Максимовић, 1945, стр. 29–30).

Сутрадан је организован пријем свих делегација, међу којима је била и Српска црква. Изражена је жеља о одрживости братских односа између две цркве и народа. Потом је организован духовни концерт Патријаршијског хора на којем су, поред свештенства, присуствовали многи генерали и официри. Након тога, приређен је пријем код повереника Владе, Карпова, на којем је предат извештај тадашњег стања Српске православне цркве и свештенства у Југославији, на шта је Карпов одговорио да је неопходно да Црква и Држава буду одвојени, али да се не дира у иметак СПЦ. После тога су српски архијереји ишли у обилазак руских знаменитих објеката (Максимовић, 1945, стр. 30–31).

У току два дана (8. и 9. фебруара), делегација Српске цркве наставила је са обилажењем знаменитости Москве. Потом су сви заједно са патријархом одгледали филм о покојном патријарху Сергију и о Ивану Грозном, у којем је овај руски владар приказан као врсни државник и патриота, као

⁷ Према *Мемоарима* Јосифа Цвијовића, реч је о икони Светог Саве и српског краља Стефана Првовенчаног на којој држе краљеву цркву у манастиру Студеници (Јосиф, 2008, стр. 255).

⁸ Родом из Украјине, који је касније живео у Америци. Осликао је Патријаршијску капелу у Београду (Колунџић, 1971, стр. 386).

⁹ Патријарх Христофор је био у добрим односима са Енглезима и египатским краљем, али и велики поклоник православља, стога не треба да чуди што оволико велича Руску цркву (Јовић, 2017, стр. 96).

и стварању Трећег Рима у Москви (Максимовић, 1945, стр. 31–32). Јосиф Цвијовић није био одушевљен поруком филма, па тако каже: „Намера је била: показати нам како је Иван све жртвовао када је државу уједињавао и снажио па ни црквене људе није штедео. – Паметноме је доста!“ (Јосиф, 2008, стр. 255).

Делегација СПЦ напустила је Москву 10. фебруара 1945. године (Максимовић, 1945, стр. 32). Пре тога је митрополит Јосиф замолио руског патријарха Алексија да се заинтересује за патријарха Гаврила, да се поједини свештеници из Јабланичког среза не спомињу у њиховом званичном листу и да се за све везано за СПЦ обрате црквеним властима. На крају су га позвали да посети Београд (Јосиф, 2008, стр. 257), да би потом са делегацијом Румунске цркве отпутовали авионом за Букурешт. У Београд су дошли 11. фебруара (Максимовић, 1945, стр. 32).

Делегација Руске цркве у Југославији

По завршетку сабора, руски патријарх Алексије је почео своју турнеју оним православним црквама које су присуствовале његовом избору и устоличењу. Прва на листи је била Јерусалимска патријаршија, потом православне цркве у Египту, Либану, Сирији, Ирану, Ираку и Грузији. Остале цркве је посетила руска делегација, међу којима је била и СПЦ (Радић, 2006, стр. 343–344).

Преко радиограма јављено је да ће руски патријарх Алексије послати делегацију у Београд 5. априла 1945. године. Одмах су започете припреме за дочек и на прво место су обавештене државне власти. За дочек патријарха одређени су епископи тимочки Емилијан и мукачевско-прјашевски Владимир Рајић. Тог 5. априла све је било спремно за долазак делегације, па се и народ у великом броју окупио у Саборној цркви у Београду, јер је планирано да делегација Руске цркве служи бденије. Међутим, због неповољних услова за лет, долазак је отказан за 8. април. Тога дана на аеродрому у Земуну делегацију су дочекали епископи Емилијан и Владимир, свештеник и уједно министар пољопривреде за Србију, Милан Смиљанић, свештеник Душан Васић, старешина Саборног храма у Београду, Радован Грујић, потпредседник АСНОС-а и мајор Гавриков, члан Руске војне мисије у Београду. Испред Патријаршије је представнике Руске цркве, на челу са епископом кировоградског и администратора Одеске епархије Сергијем Ларином, дочекао митрополит Јосиф са епископима: нишким Јованом Илићем, зворничко-тузланским др Нектаријем Круљом, браничевским др Венијамином Таушановићем и шумадијским Валеријаном Стефановићем. Руску делегацију су, поред епископа Сергија, чинили: протојереј-ставрофор Стефан Марков, парох и архијерејски намесник I

Московског округа, протојереј Димитрије Цветков, старешина Храма Св. апостола Петра и Павла у Москви и мајор војних свештеника југословенског одреда у Југославији, јеромонах Симеон Никитин, парох из Москве и Сергеј Васиљевич Савински, професор/проректор Богословског института у Москви (Данило, 1945, стр. 55–56). Јосиф је у својим *Мемоарима* забележио да се Сергије понашао надмено и надмоћно: „После срдачног поздрава на улазу у Патријаршију, одмах се из отпоздрава приметило да јачи и старији брат истиче своју надмоћ над зависнијим и сиромашнијим братом. Гутали смо и ћутали смо“ (Јосиф, 2008, стр. 257).

Планирано је да делегација остане шест дана, али су свој боравак продужили на дванаест (Јосиф, 2008, стр. 257). За то време су обишли цркву Ружицу и капелу Свете Петке. Сутрадан су били на пријему код представника државне власти: председника Народне владе Србије др Благоја Нешковића, председника Народне скупштине Србије др Синише Станковића и министра за Конституанту Едварда Кардеља. У среду, 11. априла, митрополит Сергије је одслужио Пређеосвећену литургију у Придворном храму Патријаршије, да би потом београдско свештенство са вероучитељима упутило поздраве руској делегацији. За 12. април је испланирано да обиђу Београд и његову околину, па су тако посетили Авалу, Бели Поток, манастир Раковицу и манастир Ваведења на Топчидерском брду. На Авали је митрополит Јосиф одржао помен Незнаком јунаку, док је Сергије на Белом Потоку одржао помен за 35 совјетских војника, који су своје животе положили током ослобађања Београда. Сутрадан су наставили са обиласком престонице, те су обишли Цркву Св. Александра Невског, Цркву Светог Саве, Иверску капелу на Новом гробљу, Цркву Светог Николе на Новом гробљу и Цркву Покрова Пресвете Богородице (Данило, 1945, стр. 56–57). Митрополит Сергије се често распитивао за руске колоније, станове и гробове истакнутих Руса, који су избегли током Октобарске револуције, што је често знао да приговори Српској цркви јер су их примили:

„Неке су од њих помињали истовремено и с поштовањем и негодовањем и увек Србе окривљавали што смо их примили у нашу Земљу. Челник делегације стално је нас, Српске Архијереје, паметовао какви треба да смо као патриоти и хришћани. Разуме се, ствари је посматрао надмено и са руско-бољшевичке тачке гледишта и, као брат са јачом песницом има на то право, не обазирући се и не знајући ни нашу прошлост нити садашњост.“ (Јосиф, 2008, стр. 258)

У суботу, 14. априла, у београдској Руској цркви служена је литургија, на којој је началствовао епископ Сергије са руским свештеницима, уз освећење храма, пошто је била под управом Руске православне заграничне цркве, да би у недељу, 15. априла, служио са српским архијерејима.

Сутрадан је руска делегација посетила женски манастир Хоново и присуствовала седници Православног богословског факултета. Око 16 часова посетили су Земун, где су обишли Руску цркву, Цркву Рођења Пресвете Богородице и дом госпође Карамата. Дана 17. априла били су у посети Сремским Карловцима, посетивши, пре свега, манастир Крушедол, у коме се руска делегација уверила у усташка злодела. Дочек епископа Сергија и осталих у Сремским Карловцима био је веома свечан. Гости су посетили Саборни храм на којем су се још увек могле видети последице рата. Потом су посетили рањенике смештене у импровизоване болнице по црквеним зградама. Сутрадан, 19. априла, приређена је опроштајна вечера пошто се приближавао завршетак посете, а у суботу, 21. априла, тадашњи председник Савезне владе Југославије, маршал Јосип Броз Тито, приредио је вечеру за руске госте. Сутрадан су у Народној скупштини од стране АВНОЈ-а одликовани патријарх Алексије, епископ Сергије и остали чланови делегације Орденом братства и јединства. Ордење им је уручио председник АВНОЈ-а др Иван Рибар, а од стране власти присуствовао је министар унутрашњих послова Југославије Влада Зечевић, док је од представника Српске цркве присуствовао епископ Владимир (Данило, 1945, стр. 58–59).

Руска делегација напустила је Југославију 23. априла. Пре тога је Синод СПЦ одликовао епископа Сергија правом ношења црвеног појаса и правом ношења ширита око камилавке, док су остали чланови делегације одликовани само црвеним појасом. Уз то, добили су и неке поклоне. На аеродром су делегацију испратили: митрополит Јосиф, епископи Нектарије, Венијамин, Владимир, Валеријан, затим свештеник Милан Смиљанић, мајор Гавриков, архимандрит др Филарет Гранић, свештеник Иво Калуђеровић, јеромонах Висарион, јеромонах Данило, јерођакон Прохор и Душан Дожић. После узајамне исказане захвалности и поздрава од стране митрополита Јосифа и епископа Сергија, авион је полетео око 11.40 и тако је руска делегација напустила Југославију (Данило, 1945, стр. 60).

Разлој доласка

Иако се Српска црква показала као прави домаћин према руским гостима, атмосфера је била супротна од онога како се јавно приказивало. Разлог доласка руске делегације у Југославију су међуцрквена питања, што није била тајна, пошто се то признало на једној конференцији, али се прикрило да је било извесних неугодних ситуација и да није владао братски однос, као што је описано: „По свим питањима постигнута је сагласност и сва су решена у духу Христове и братске словенске љубави. Решења свих питања провејава искрена у Христу братска љубав и свесрдна сарадња Српске са Руском Црквом“ (Данило, 1945, стр. 59–61). Иако је било више тема за

разговор, једна од битних ставки за Руску цркву је Руска загранична црква и прекид општења са њом од стране СПЦ, сматрајући је расколничком, због чега је епископ Сергије био веома груб према српским епископима (Шкаровский, 2019, стр. 96–97).

Митрополит Јосиф је у својим *Мемоарима* о односу епископа Сергија према Српској цркви и њеним епископима писао детаљно. Он није имао лепо мишљење о њему, па тако каже:

„[...] овај Владика нема богословског образовања нити икаквих виших школских квалификација; био је живоцрквнички владика,¹⁰ па се доцније вратио у ред присталица званичне Руске цркве; издржао неку епитимију, па после, неки богословски курс, и – у недостатку кандидата, редовним путем рукоположен за епископа. Човек театрално музичких особина, говорљив као многи Руси, са мало озбиљности, а са много претензија; кицош који дневно мења неколико хаљина на себи, панагија, крстова, камилавки... да би спољашношћу надокнадио што иначе нема; испршеношћу и надменошћу мисли да се може постићи – што му се прохте.“ (Јосиф, 2008, стр. 258)

Цвијовић није погрешно у анализи епископа Сергија. То што је чинио делегацију РПЦ није била одлука самог патријарха Алексија, него је наметнута од стране Сабора Руске цркве. Биографија овог епископа није била за понос њега самог, као ни РПЦ. Са петнаест година приступио је Живој цркви и тиме подржао раскол Руске цркве. Женио се два пута, и то после хиротоније,¹¹ да би се касније развео. Током напада Немаца на СССР 1941. године, постао је архимандрит и постављен је за старешину Саборног храма у Москви. Исте године је хиротонисан у епископски чин. По преокрету у односима совјетске власти према РПЦ, подржао је поновно уједињење са Московском патријаршијом, чиме је себи обезбедио почасно место, прошавши поново кроз све чинове од јерођакона до епископа (Пантелич, 2021, стр. 138–139). Нема сумње да је био совјетски човек, постављен прво да руши јединство Руске цркве, а касније да унутар ње спроводи наређења комуниста. Зато ни не треба да чуди што је био главни у делегацији РПЦ током посете Југославији.

¹⁰ Реч је о тзв. *Живој цркви*, коју су створили руски комунисти, с циљем да изазову поделе и раскол унутар Руске цркве. Клирици те квазицркве били су људи сумњивог морала и другобрачни свештеници или лишени чина, док су монаштво одбацивали (Поповић, 2011, стр. 304–312). О примању у јединство са Московском патријаршијом видети: Шкаровский, 2010, стр. 199–208.

¹¹ Према канонима православних цркава, рукоположењу се могло приступити само уколико је кандидат претходно ожењен или замонашен, док се за епископе постављају само монаси.

Учешиће делегације Српске цркве у избору руској патријарха 1945. године и долазак Руске цркве у Југославију

Другог дана посете, 9. априла, одржана је седница Синода СПЦ, који су тада чинили: митрополит Јосиф, епископ тимочки Емилијан, епископ нишки Јован, епископ зворничко-тузлански Нектарије Круљ и епископ браничевски Венијамин. После поздравних слова и похвала, као и истицања значаја односа Руске и Српске цркве, руска делегација нагласила је и посвећеност борби против утицаја Римокатоличке цркве. Митрополит Јосиф је објаснио да је српски народ највише настрадао управо од Хрвата римокатолика, али да нису у могућности да се посвете таквој борби, јер на челу нове власти стоје управо припадници хрватске националности – римокатолици, на челу са Титом. Уколико би то учинили, у виду неких семинара, власт би их у томе одмах спречила и можда казнила. На то су се надовезали епископ тимочки Емилијан и нишки Јован, с тим да је епископ нишки навео пример епископа бачког Иринеја Ђирића, кога су комунисти ухапсили, те замолио за њихову помоћ у његовом ослобађању. Руска делегација одбила је да се меша у унутрашње ствари Југославије, јер би тиме нарушила суверенитет СПЦ (*Власи и црквољ в восточној Европје 1944–1953*, 2009, стр. 126–129).

Друга седница Синода, одржана 11. априла, била је доста бурнија. Главну реч имао је епископ Сергије, који је именовао све титуле руског патријарха, вероватно с циљем да епископима Српске цркве укаже на јачину Руске цркве. Главна тема били су руски емигранти, које је Сергије представио као непријатеље Руске и Српске цркве, посебно наводећи пример Гермогена,¹² који је постављен за поглавара тзв. Хрватске православне цркве од стране власти НДХ. Зато је наложио српским епископима да им ускрате канонско и евхаристијско општење, не само на територији Југославије него и у иностранству, докле досеже јурисдикција СПЦ. Цвијовић је на то одговорио да нису у могућности да такву одлуку донесу, јер постоји доста упражњених епархија и да су неки епископи у заточеништву, док се о патријарху Гаврилу Дожићу још увек ништа не зна (*Власи и црквољ в восточној Европје 1944–1953*, 2009, стр. 130).

Због оваквог одговора, Сергије је оптужио Српску цркву за удомљење руских емиграната. Посебно се осврнуо на митрополите Антонија

¹² Рођен је 10. јануара 1861. године. У Југославију је дошао 1920. године са осталим емигрантима и своје пребивалиште је често мењао. Живео је у Београду, манастиру Раковици, Раковцу и Хопову. Припадао је Руској заграничној цркви, па је једно кратко време вршио дужност управитеља руских црквених општина у Грчкој. Током рата, власт НДХ није прогонила припаднике Заграничне цркве. У то време Гермоген се налазио у манастиру Хопово и за поглавара тзв. Хрватске православне цркве га је препоручио Немац Ханс Хелм. Гермоген у почетку није желео да прихвати надлежност, али под наговором руског емигранта Григорија Митковића је пристао на то. Проглашен је за поглавара Цркве НДХ тако што је положио заклетву Анти Павелићу (Slijerčević, 1978, стр. 716–717).

и Анастасија,¹³ који су, према његовом мишљењу, нанели велику штету Руској цркви и држави, а што не би учинили да им српски архијереји нису допустили останак. Стога је затражио од СПЦ да достави покајање и писано извињење, као и осуду поменутих архијереја или у супротном следи раскол. Митрополит Јосиф је мирним тоном одговорио да нису никакав преступ начинили према Руској цркви и руском народу, него су, штавише, српски патријарси Димитрије и Варнава о томе писмено обавестили црквену власт у Русији. Са Јосифом су се сложили сви српски епископи, на шта је епископ Сергије бурно реаговао, ударајући песницом о сто. Митрополит Јосиф је кроз разговор смирио атмосферу, иако је и даље било чарки. Једна од тема било је и питање Закарпатске епархије (Чешко-моравска и Мукачевско-прјашевска епархија), пошто је Руска црква тражила да се стави под њену јурисдикцију (Јосиф, 2008, стр. 258–260), што ће се учинити неколико година касније.

Никаква решења између Српске цркве и руске делегације нису постигнута, због чега су обе стране биле веома незадовољне (Пантелич, 2021, стр. 136). Своје незадовољство преточио је Сергије у писаном извештају, у којем каже да у СПЦ влада диктатура Јосифа Цвијовића, који шири русофобију и одржава пријатељске односе са руским емигрантима, гајећи симпатије посебно према Антонију Храповицком, сматрајући га врским теологом (*Власи и црквѣ в восточной Европѣ 1944–1953*, 2009, стр. 136–137). Ни Синод СПЦ није био задовољан неким поступцима руске делегације, као што је био указ епископа Сергија, којим се свештеник Јован Сокол поставља за настојатеља свих руских парохија. Епископи СПЦ сматрали су да оне треба да буду под јурисдикцијом Српске патријаршије, јер се руске парохије налазе на њеној територији. Ипак, Сергије није у потпуности искључио надлежност Српске цркве, па је наложио да се у неким потребама обратe Синоду СПЦ, као што је набавка светог мира, антими́са или решавање бракоразводних парница и слично (Шкаровский, 2016, стр. 103).

Следствено описаним догађајима, јасно је да циљ доласка руске делегације нису били братски односи или јединство Словена, него доминација РПЦ над Српском црквом, као и осталим православним црквама,

¹³ Мисли на двојицу поглавара Руске православне заграничне цркве: Антонија Храповицког (1922–1936) и Анастасија Грибановског (1936–1963; + 1964). Први је био митрополит кијевски и галички, који је и установио Руску православну заграничну цркву. У његово време основана су четири округа Руске цркве у емиграцији: западно-европски, источно-европски, далеко-источни и северно-амерички. Основан је 1925. године у Паризу Православни богословски институт Светог Сергија Радоњешког, на коме су били познати православни богослови, као што су Сергије Булгаков, Антоније Карташов, Александар Шмеман, Јован Мајендорф и други. Током његове управе, седиште је било у Сремским Карловцима, док се за време његовог наследника Анастасија преместило у Минхен, да би се потом пребацило у Њујорк, где је и остало (Поповић, 2009, стр. 140–142; 148).

Учешиће делегације Српске цркве у избору руској патријарха 1945. године и долазак Руске цркве у Југославију

поготово које су се налазиле у комунистичким државама. У томе је посебно асистирала власт СССР-а, чему се придружила и комунистичка власт Југославије, у случају СПЦ (Радић, 2006, стр. 345).

Извештаји доступни за јавност од стране Српске и Руске цркве не спомињу никакве трзавице и много тога прећуткују. Штавише, у много чему су идентични. Углавном извештавају о посетама руске делегације манастирима, храмовима, гробљима и њиховом сусрету са властима (Данило, 1945, стр. 55–60; Савинскии, 1945, стр. 18–28). Једино руски извештај спомиње да је 13. априла извршено враћање у канонско јединство емигрантског свештеника Јована Сокала и да се током церемоније обратио епископ Сергије, рекавши да су руски емигранти прекршили канонско јединство и да су због тога искључени из заједнице (Савинскии, 1945, стр. 23–24).

Закључак

Руска православна црква је током првих година владавине комунистичког режима претрпела велику штету, да би се после Другог светског рата изненада уздигла над осталим помесним православним црквама, у чему јој је помогла совјетска власт. Пример тога је избор патријарха 1943. године, посебно 1945, где је државна власт узела видљивог учешћа у организацији. Такође, и друге помесне православне цркве страдале су током Другог светског рата, посебно Српска црква, која је изгубила неколико епископа и којој су порушени храмови и манастири. Ни после рата СПЦ се није брзо опоравила, као што је то учинила Руска. Првенствено је њен поглавар, Гаврило Дожић, био негде у Европи и о његовој судбини се није знало, док је нова власт у Југославији отежавала обнову Српске цркве.

Због одсуства српског патријарха, Српску патријаршију је на Сверуском сабору представљао митрополит Јосиф Цвијовић, који се могао уверити у надолазећу моћ Руске цркве. Посебно су своју надмоћ показали када је руска делегација дошла у Југославију, желећи да своју супремацију натури Српској цркви. Тадашња власт у Југославији није показивала неко посебно интересовање у односу две цркве, али је активно учествовала у организацији и дочеку руских епископа, знајући да иза свега стоји СССР.

Извори

Власт и цркво̄в в восточной Европе 1944–1953 (2009). *Документы российских архивов*. Москва: РОССПЭН.

Гласник – службени листи Српске православне цркве, 10–11–12 (1944).

Гласник – службени листи Српске православне цркве, 1–2 (1945).

- Данило, јеромонах. (1945). Делегација Сверуског патријарха у посети Српској патријаршији. *Гласник – службени лист Српске православне цркве*, 5–6, 55–60. *Журнал Московской Патриархии*, 2 (1945).
- Јосиф, митрополит скопски. (2008). *Мемоари* (прир. Велибор Џомић). Цетиње: Светигора.
- Максимовић, М. (1945). Делегација наше цркве на избору сверуског патријарха у Москви. *Гласник – службени лист Српске православне цркве*, 3, 20–32.
- Савинскии, С. (1945). Пятнадцать дней в Югославии. *Журнал Московской Патриархии*, 6, 18–28.

Литература

- Јовић, П. (2017). *Руски патријарси двадесетог вијека*. Бањалука: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.
- Колунџић, Д. (1971). Црквено сликарство од 1920. до 1970. године. *Српска Православна Црква 1920–1970. Споменица о 50-годишњици вастостављања Српске патријаршије* (363–394). Београд: Свети архијерејски Синод СПЦ.
- Пантелич, А. (2021). *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*. Москва: Познание.
- Поповић, Р. (2009). *Православне ѿмесне цркве*. Београд: Издање писца.
- Поповић, Р. (2011). *Хришћанство у историји*. Београд: ПБФ.
- Радић, Р. (2006). *Живот у временима: Гаврило Дожић (1881–1950)*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Шкаровский, М. (2010). *Русская Православная Церковь в XX веке*. Москва: Вече – Лепта.
- Шкаровский, М. (2014). *Константинопольский Патриархат и Русская Православная Церковь в первой половине XX века*. Москва: Индрик.
- Шкаровский, М. (2016). *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке. История взаимоотношений*. Санкт – Петербург: Издательство СПбПДА.
- Шкаровский, М. (2019). *Православные Церкви Юго – Восточной Европы (1945–1950 г.)*. Москва: Познание.
- Slijepčević, Đ. (1978). *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*. Minhen: Iskra.

Boris Ž. FAJFRIĆ

Diocese of Srem

Church Community of Batrovci

Participation of the Delegation of the Serbian Church
in the Election of the Russian Patriarch in 1945 and the
Arrival of the Russian Church in Yugoslavia

Summary

After the death of the Russian patriarch Sergius, preparations for the election of a new patriarch began immediately, in which the government of the Soviet Union provided ample assistance. Unlike the last election, in which Sergius had been elected through the Synod and several bishops because of warfare, this time it was planned for the election assembly to be held in full presence of all the bishops, priests, and lay people. It was also planned to invite the heads of other Orthodox churches, including the Serbian Orthodox Church. As Patriarch Gavriilo was prevented from responding to the summons, as he was in captivity and nothing was known about him, his then deputy metropolitan of Skopje, Josif Cvijović, and the bishop of Niš, Jovan Ilić, went to the assembly. At that time, they witnessed the strengthening of the Russian Church, with the help of the state.

Keywords: Russian patriarch; convocation; Serbian church; Soviet Union; Serbian Orthodox Church.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).